

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMANLI'DA BİR KADIN EĞİTİM GÖNÜLLÜSÜ: ADİLE SULTAN

AN OTTOMAN WOMEN'S EDUCATION VOLUNTEER: ADİLE SULTAN

Tunca ÖZGİŞİ*

Öz

Âdile Sultan II. Mahmut'un 4. İkbâl Zenginar Hanım'dan 1826 yılında İstanbul'da doğan kızıdır. Âdile Sultan küçük yaşlardan itibaren döneminin önde gelen hocalarından iyi bir eğitim almıştır. Kendisini din, edebiyat, müzik ve hat alanlarında geliştirmiştir. 1845 yılında Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa'yla evlenmiştir. Sultan'ın dört çocuğunda üçü daha küçük yaşlardayken ölmüştür. Daha sonra kocasının ve hayatta kalan son evladının ölmesi Âdile Sultan'ı çok etkilemiştir. 1869 yılından sonra kendisini hayır işlerine adanmış Âdile Sultan on dört vakıf kurarak bu görevini yerine getirmiştir. 1899'da vefat etmiştir. Ölümünden sonra mal varlığının bir kısmı satılarak yardıma muhtaçların iâşesinde kullanılmıştır. Mülklerinin birçoğu ise eğitim kurumu olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âdile Sultan, eğitim, vakıf.

Abstract

Âdile Sultan, daughter of Sultan Mahmut II and Zernigar Hanım, was born in İstanbul in 1826. Âdile Sultan was highly educated, having received private lessons in religion, literature, music and calligraphy by famous teachers of her time. In 1845, she was married to Mehmet Ali Pasha. She gave birth to four children, three of whom died at an early age. Deeply affected by the death of her beloved husband as well as that of her only daughter in 1869, she dedicated herself to worship and charities, establishing altogether fourteen charitable foundations. Âdile Sultan died in 1899. In accordance with her will, all her belongings were sold and donated to poor people. Her many of properties was used as a school.

Keywords: Âdile Sultan, education, foundation.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde önemli bir sosyal dayanışma müessesesi olan vakıflar, kuruluşundan bu yana yüzyıllar boyunca yaşamış, günümüzde de varlığını korumuştur. Vakıf müessesesinin günlük olaylarla çok yakın bir ilgisi vardır, ayrıca sosyal ve ekonomik hayata da etkide bulunmuştur. Gerçekte, dini-hukuki bir kuruluş olan vakıf, insanlığa hizmet yolunda kültür ve sanatla başa baş yürümüş, onların yayılmasında, gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kelime anlamı olarak vakıf, kişilerin menkul veya gayrimenkul malını hiçbir etki altında kalmadan kendi arzusu ile mülkiyetinden çıkarıp, toplum yararına tahsis etmesidir.

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bunun için de şahitler önünde tanzim olunarak mahkeme kütüklerine geçen vakfiye isminde bir nevi resmi belgeler tanzim edilmektedir.

Vakıf müessesine erkeklerin yanı sıra kadınların da ciddi katkısı olmuştur. Mesela 19. yüzyılda kurulan 72 selâtin vakıftan 45'i, beş kadın Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu hanımlar; I. Abdülhamit'in kadınları Ayşe Sineperver Vâlide Sultan ve Nakşidil Vâlide Sultan, II. Mahmut'un kadınları Bezm-i Âlem Vâlide Sultan ve Pertevniyâl Vâlide Sultan ile II. Mahmut'un kızı Âdile Sultan'dır (Masak, 2003: 137).

İsmi geçenlerden Âdile Sultan; yeniliklere açık, sosyal, aynı zamanda dindar bir hanımdır. Sağlığında bütün mal ve mülkünü vakıf hâline getirmiş, düşündüklerini yaşarken gerçekleştirmiştir. Sahip olduğu ekonomik gücü, kurduğu vakıflar sayesinde toplumun hizmetine sunmuş, saraylarını her tabakadan insana -özellikle kadınlara- açarak, onların görgü ve bilgilerinin artmasını sağlamıştır. Ziyaretine gelenlerin dertlerini dinlemiş, onların problemlerini çözmeye çalışmıştır. Bu çaba ve gayretleri halk tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiş, çevresinde geniş bir sevgi halkası meydana gelmiştir.

1. Âdile Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti

Kaynaklara göre Âdile Sultan 15 Şevval 1241'de (30 Mayıs 1826) II. Mahmut'un 4. İkbâl Zenginâr Hanım'dan doğan kızıdır. II. Mahmut, "Adlı" olan lâkabına telmihen doğan çocuğuna "Âdile" adını vermiştir. Sultan'ın dünyaya gelen kız için Mısır'da top atılarak üç gün şenlikler yapılmıştır (BOA, HAT, 290/17398 15 Cemazıyelevvel 1241). Âdile Sultan, Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz'in kız kardeşleri ve II. Abdülhamit'in halasıdır. Âdile'nin annesi Zernigâr Hanım, doğumundan kısa bir süre sonra ölmüştür. Küçük yaşta annesini kaybeden Âdile Sultan'ı II. Mahmut'un baş kadını Nevfidan Kadın büyütmiştir. Sultan II. Mahmut'un çocuklarının eğitimine gösterdiği özenle saraydaki özel hocalardan din, edebiyat, müzik ve hat dersleri almıştır. Âdile Sultan henüz 13 yaşında iken babasını da kaybetmiştir (1838). Onun tahsil ve terbiyesi ile ağabeyi Sultan Abdülmecit ilgilenmiştir (Özdemir, 1998: 211).

1845 yılında 19 yaşında iken Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa ile evlenmiştir. Bu evlilik çok meşhur olmuş bir evlilik merasimine sahne olmuştur. 7 gün 7 gece sürmüştür. Düğün Haydarpaşa Sahrası'nda, yani şimdiki Validebağ Kasrı'nın bulunduğu Altunizade ve Koşuyolu'nda yapılmıştır. Âdile Sultan ve eşine çokça hediyeler gönderilmiştir. Mesela dönemin Kaptan-ı Deryası Mehmet Emin Ali Paşa, Âdile Sultan ile Tophane-i Amire Müşiri Mehmet Ali Paşa'yı tebrik için iki bin kese hediye göndermiştir (BOA, A. TŞF, 1/39, 07 Cemâzilevvel 1261.)

Ancak bu mutlu günler uzun sürmemiştir. Âdile Sultan'ın eşinin ve dört çocuğundan hayatta kalan tek kızının da yaşama veda etmesinin ardından kendisini din ve hayır işlerine vermiştir. Çeşitli vakıflar kurarak ölümünden sonra bütün malvarlığının Osmanlı Hanedanı'nda adet olduğu üzere hazineye dönmesi yerine bu vakıflar vasıtası ile hayır işleri için kullanılmasını sağlamıştır.

Âdile Sultan da, babası gibi şairdir. Topkapı Sarayı kütüphanesinde H. 997 ve H. 995 numaralarda kayıtlı altın yaldızlı, el yazması iki divanı vardır (Naci, 1965: 27). Ayrıca Âdile Sultan Türk kültürü ve dilinin yayılmasına da hizmet etmiştir. İlk defa Muhibbi mahlasıyla şiirler yazan Kanuni Sultan Süleyman'ın divanını "Muhibbi Divanı" nı bastırmıştır. Bu divan 1890 yılında 236 sayfa olarak Matbaa-i Osmaniye'de bastırılmıştır.

Âdile Sultan son dönem Osmanlı entelektüel çevresinin de ilgi odağı olmuştur. Defterdarburnu'nda (şimdiki Fındıklı'daki sarayı), Kandilli'de (şimdiki Kandilli Kız Lisesi) ve Validebağ'da sahip olduğu saray ve kasırlar Tanzimat döneminin hareketli sosyal yaşamının sürdüğü mekanlar olmuştur. Herkes tarafından büyük saygı gören Âdile Sultan tabir yerindeyse "nev'i şahsına münhasır" bir kişidir. Sultan II. Abdülhamit'in, halası olan bu yaşlı Sultana fevkalâde hürmeti olduğu söylenir, ölümünden birkaç ay evvel Yıldız Sarayı'nda padişahu ziyarete gittiğinde hükümdarlara mahsus merasim ve bando ile karşılanmıştır (Koçu, 1958: 216-217).

Âdile Sultan 1899'da vefat etmiştir. Sultan II. Abdülhamit halası Âdile Sultan'ın vefat ettiğini gazeteler vasıtasıyla tüm ahaliye duyurmuştur (BOA, İ..HUS., 73/1316/L-01, 01 Şevval 1316). Bu vefat sadece Müslüman camiayı değil gayrimüslim vatandaşları da derinden üzmüştür. Vefat haberini alır almaz Rum patriği Âdile Sultan'ın vefatından dolayı padişaha taziyetlerini bildirmiştir (BOA, Y..PRK.BŞK., 58/73, 07 Şevval 1316). Yine Belçika ve Yunan hükümetleri namına büyükelçileri taziye ziyaretlerinde bulunmuşlardır (BOA, BEO 1268/95054, 08 Şevval 1316). Cenazesi büyük bir törenle Eyüp Bostan İskelesi'ne çıkarılıp, Eyüp Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra, Bostan İskelesi Sokağı'nın sonundaki Mehmet Ali Paşa türbesine eşi ile dört kızının yanına gömülmüştür.

2. Âdile Sultan Vakfiyesi

Âdile Sultan maddi durumu oldukça iyi olan bir hanım sultandır. Bu gerek arşiv belgelerinden gerekse Sultan adına inşa ettirilmiş eserlerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Bu sayede hayır işlerinde önemli bir faaliyet sahası meydana gelmiştir. Âdile Sultan'ın Fındıklı'da, sahil sarayı, Kandille'de sarayı, Kuruçeşme'de Esmâ Sultan'dan kalma yalısı, Üsküdar'da Validebağı'nda ve Kağıthane civarında ayrıca sarayları vardır (Uluçay, 1992: 170-171). Eşi Mehmet Ali Paşa'nın da Üsküdar'da Şemsipaşa'da sonradan yerine tek el binaları yapılan sahil sarayı vardır. Arşiv belgelerine bakıldığında Âdile Sultan'ın aylık 125.000 kuruştan ibaret maaşının olduğu, vefat eden eşi Mehmet Ali Paşa'nın maaşının da Âdile Sultan'a ihsan buyrulduğu, Mehmet Ali Paşa'nın akrabalarından kalan maaşın Âdile Sultan'a tahsis edildiği görülmektedir (BOA, C. SM, 43/2168, 29 Zilhicce 1261, BOA, İ. DH., 577/40225, 15 Rebiülevvel 1285 ve BOA, A. MKT. MHM., 413/6, 20 Rebiülevvel 1285).

Âdile Sultan'ın vakfettiği mal ve mülkü, bunların kimler tarafından ve nasıl kullanılacağını bildiren vakfiyeler, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 4993 numara ile kayıtlıdır. Tezhiplerle bezeli çok güzel bir ciltte 14 bölüm halinde toplanmış olan bu vakfiyenin tarih, mühür ve tanıkların imzalarının bulunduğu her bölümünde ayrı bir vakfiye yer almaktadır. 88 varak olan eserde, her bölümün sonunda tescil tarihi, şahitlerin isimleri ve mühür bulunmaktadır. Eser ta'lik yazı ile yazılmış olup, serlevhalar ve her iki vakfiyenin arası tezhiplidir. İlk bölümde ayet ve hadisler renkli yazılmıştır. Bazı bölümlerin ilk sayfalarında satır araları da tezhiplidir (Özdemir, 2006).

Âdile Sultan'ın vakfiyesi içinde yer almayan çeşitli okul, dergâh, türbe, sarnıç, şadırvan, çeşme, namazgâh vb. hayratı da vardır. Selâtin vakıflar denilince ilk akla gelen cami, hastane, külliye gibi büyük eserlerdir. Âdile Sultan'ın, buna benzer eserleri bulunmamakla beraber kurduğu vakıflar, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamış, sosyal bünyede meydana gelebilecek mâli dengesizlikleri asgari düzeye indirebilmeye yardımcı olmuştur (Masak, 2003: 137). Âdile Sultan'ın hayırseverliği hayatta iken de takdir edilmiş bu çerçevede 1879 yılında II. Abdülhamit tarafından kendisine şefkat nişanı beratı verilmiştir (BOA, Y..PRK.A., 2/34, 24 Muharrem 1296).

Âdile Sultan'ın vakfettiği mülk arasında İstanbul'da; 1 türbe, ağaçlı 2 bahçe, 18 menzil, 2 oda, 1 ahır, su yolu döşenmiş bir çeşme ile dokuz taş tekne, 1 kahvehâne, 7 dükkân, iki katlı 1 mağaza, 1 havuz, 10 kuyu, 3 sarnıç bulunmaktadır. Medine-i Münevver'e de ise; 2 kıt'a arsa, 1 sebilhâne, 1 fırın, 1 kahvehâne, 1 değirmen, 1 dükkân, 1 mağaza, 9 menzil, 1 hurma bahçesi, 14 oda, sofa, mutfak vesâireden oluşan bir ribât ağaçlı ve iki kuyusu olan bir bahçe bulunmaktadır (Masak, 2003: 130).

Ölümünden sonraki yıllarda, Kandilli'deki yazlık sarayı ve korusu Kandilli Kız Lisesi'nin; Koşuyolu'ndaki köşkü ve korusu sağlık kurumu olmak üzere öğretmenlerin; Fındıklı'daki sarayı ise sırasıyla Meclis-i Mebusan'ın (Millet Meclisi'nin), Güzel Sanatlar Akademisi'nin ve Mimar Sinan Üniversitesi'nin kullanımına bırakılmıştır.

Bununla birlikte Milli Mücadele sonrası döneminde de Âdile Sultan'ın izine rastlamak mümkündür. Bunun en güzel örneği Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Âdile Sultan

Vakfı'nın gelir fazlasının Anadolu'da düşman tarafından yakılan köylerin onarımı için tahsis edilmesidir (BCA, 234/30..10.0.0-198.355.6., 11 Mart 1923).

3. Bir Eğitim Gönüllüsü Olarak Âdile Sultan'ın Çalışmaları

Âdile Sultan hem yaşadığı sürede yaptığı hayır ve hasenatla hem de ölümünden sonra bıraktığı eserleriyle eğitime hizmet etmiştir. Bunlardan birisi Fatih Küçük Mustafa Paşa semtinde Gül Camii karşısında bulunan Âdile Sultan Sıbyan Mektebidir (Gül Camii Mektebi). 1868 yılında yaptırılan iki katlı ve kargir bina bugün "Âdile Sultan Çocuk ve Halk Kütüphanesi" olarak kullanılmaktadır. Âdile Sultan Mektebi, gerek Batılı örneklerden mülhem tasarımı gerekse de cephelerine, yine Batı kökenli ampir üslubunun egemen olması ile Osmanlı sıbyan mekteplerinin geleneğinden tamamen ayrılmakta, Tanzimat döneminin meydana getirdiği, tedrisat bakımından eskisinden oldukça farklı yeni mektep tipinin ilginç bir örneğini teşkil etmektedir. Ayrıca mektep binası ile bunun güney yönünde bulunan ve kendisi gibi ampir üslubunun özelliklerini sergileyen, 1890 tarihli Mehmet Sadık Efendi Çeşmesi bir bütün oluşturmakta, tam karşısında yer aldıkları Gül Camii ile küçük bir meydanı çevrelemektedir. Gül Camii'nin, mektebin giriş cephesine bitişik olan sekizgen şadırvanı ile bunun yanı başında yükselen asırlık çınar ağacı bu meydancığın anlamlı kılan unsurlardır (Tanman, 1994: 82).

Âdile Sultan'ın açtığı mekteplerden biri ise Galata'da, Arap Camiinin yakınlarında yaptırdığı bir mekteptir ki bu mektep günümüze kadar ulaşamamıştır. Anadoluhisarı Mektebinin adı ise yalnızca vakfiyede, hoca ve talebelere ayrılması öngörülen para ile ilgili olarak geçmektedir. Anadoluhisarı'nda, Galata'da Arap Camiinde ve Küçük Mustafa Paşa'da bulunan mekteplerin hocalarına altı Osmanlı lira ile talebelerine on iki adet Osmanlı liranın, her sene Şaban ayında eşit olarak dağıtılmak üzere verilmesi vakfiyede belirtilmiştir. Ayrıca, muhasebe kayıtlarında bu ödeneğin, yukarıda adı geçen mekteplerin talebelerine kapama bedeli (elbise yardımı) olarak gerçekleştirildiği görülmektedir (Özdemir, 2006).

4. Günümüzde Eğitim Kurumu Olarak Kullanılan Mülkleri

a. Fındıklı Sarayı-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Fındıklı'da Cemile Sultan Sarayı ile birlikte Çifte Saraylar olarak adlandırılan Münire Sultan Sarayı'nı yaptıran Sultan Abdülmecit'in kızı Münire Sultan'dır. Münire Sultan'ın 1862'de ölmesi üzerine, önce Abdülaziz'in kızlarından Saliha Sultan, daha sonra ise Âdile Sultan bu sarayda yaşamışlardır. Âdile Sultan'ın gelin olarak geldiği ve çok uzun süre ikamet ettiği Fındıklı'daki saray Âdile Sultan Sarayı olarak anılmıştır. Âdile Sultan'ın vefatı da bu sarayda olmuştur. Âdile Sultan'ın 1899'da ölümü üzerine saray, Abdülaziz'in damadı Ahmed Zülküflü Paşa'ya geçmiştir. Cumhuriyet döneminde bir müddet III. Kolordu Komutanlığı Karargâhı olarak kullanılan bina 1943-1952 arasında edebiyat fakültesi olarak kullanılmıştır. 1970'e kadar Atatürk Kız Lisesi olarak kullanılan saray, bu tarihten itibaren Mimar Sinan Üniversitesi'ne devredilmiş ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Sedat Hakkı Eldem tarafından hazırlanan proje doğrultusunda düzenlenen binada 21 Kasım 1975 tarihinde eğitime başlanmıştır (Eldem, 1983, 212-213).

b. Âdile Sultan Sarayı, Kandilli Kız Lisesi

İstanbul Boğazı'nın en güzel tepelerinden biri üzerinde bulunan Kandilli Kız Lisesi'nin yeri, Sultan Abdülaziz tarafından kız kardeşi Âdile Sultan için yazlık ikametgah olarak yapılmıştır. Hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Abdülaziz'in tahta çıktığı 1861 yılından sonra yapıldığı kabul edilebilir. Kandilli'de Akıntıburnu sırtlarındaki düzlükte yer alır. Sarayı çevreleyen koruluğa sahil yolundaki kapısından girilir. Arka cephesi Sıraevler Sokağı'ndadır. Bina, dikdörtgen bir kitle olarak kayalık ve eğimli bir arazi üzerinde yapılmıştır. Bu konumdan ötürü saray, önden üç, arkada iki katlı olarak karşımıza çıkar. Sarayın elli beş odası vardır. Üç bölümlü bir plan şemasına sahiptir. Batı bölümü, yüksek bir su basmanı üzerindedir. Doğu bölümü girişinde uzun ve büyük bir taşlık vardır. Merkez bölümü, harem ve selamlık olarak kullanılan simetrik bölümlü şema ortada daima bir merkez mekanla bağlanır. Saray, dış görünüşü bakımından sade bir düzenlemeye sahiptir. Cephelerde üçlü

pencere birimlerinden oluşan bir gruplama vardır. Pencereleler daire kemerli, basık kemerli veya düz atkıdır. Neoklasik bir cephe anlayışı söz konusudur. Sarayın arkasında ve sokağa bakan ilk işlevi bilinmeyen bina yemekhane ve kitaplık olarak kullanılmıştır (Batur, 1994: 82).

Saray 1914'e hazineye geçmiş ve tapuda Hazine-i Maliye adına tescilli yapılmıştır. Mimarı, Hassa Mimarlarından Serkis Balyan Efendi'dir. Galatasaray Sultanisi (Lisesi)'nin kızlara ait tam bir muadili olarak burada açılması düşünülen kız okulu, bazı nedenlerle bir türlü açılmamıştır. Araya I. Dünya Savaşı girmiş, Trablusgarp öksüzlerine yurt yapılması düşüncesiyle Harbiye Nezareti tarafından binaya sahip çıkılmış fakat 1916 yılında Maarif Nezareti konuya el koyarak binayı geri almış ve nihayet aynı yıl, aynı yapıda "Âdile Sultan İnas Mekteb-i Sultanisi" adı altında, ilk ve yuva bölümlerini de kapsayacak nitelikte, Türkiye'nin ikinci kız lisesi açılmıştır (İlki bugünkü adı İstanbul Kız Lisesi olan, Bezm-i Âlem İnas Sultanisi'dir). Okul 10 sınıflık bir düzende kurulmuştur. Kuruluşa göre ilk 5 sınıfı Kısım-ı İbtidai (İlkokul) 6, 7, 8, 9 ve 10. sınıfları da Kısım-ı Sultani (Lise) olacak ve ayrıca yuva bölümü de bulunacaktır (Tümer, 1999).

Kızlar için sultani açılması için ilk teşebbüs aslında II. Meşrutiyet'in ilanının hemen sonrasında, Meclis-i Mebusân Reisi Ahmet Rıza Bey tarafından başlatılmıştır. Başkâtip Cevat Bey vasıtasıyla Sultan Abdülhamit'ten bu sarayı istemişlerdir. Padişahın da bu isteği olumlu karşılaması üzerine, Kandilli'de bulunan Âdile Sultan Sarayı, okul binası olarak kullanılmak üzere Mekteb-i Sultani-i İnas Cemiyet-i Hayriyesi'ne bağışlanmıştır (BOA, BEO., 3492/261874, 25 Muharrem 1327 ve BOA, İ.HUS., 173/1327/M-35, 25 Muharrem 1327). 1910 yılında okulun açılması için gerekli masrafları karşılamak üzere Ahmet Rıza Bey, bir piyango tertip edilmesi için izin istemiş, ancak bu Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilmemiştir. Meclis, masrafların başka yollardan karşılanması kararını almıştı. Ancak bu arada bir de sarayın yeriyle alakalı bir miras sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine yayınlanan iradeyle Âdile Sultan Sarayı'nın kız mektebi olmak üzere Maarif Nezareti'ne terki, Kaptan-ı Derya merhum Halil Rıfat Paşa veresiyle olan davaya Hazine-i Hassa'ca müdahale edilmemesi bildirilmiştir. (BOA, Adliye, Defter-i Hakani, Maarif; İD/123-4). Daha sonra okul için gerekli masrafları karşılamak üzere, 1912 yılında Âdile Sultan Sarayı'nda bulunan eşyaların bu okula bağışlanmasına ve yine sarayda bulunan bir adet tâc ve gerdanlığın satılarak elde edilen gelirin bu uğurda kullanılmasına izin verilmiştir. Ancak araya Balkan Savaşları'nın girmesiyle okulun açılması gerçekleşmemiştir. Çünkü Balkan Savaşı sırasında Kuleli Kışlası tekrar hastane olmuştur. Öğrencilerin bir kısmı Kandilli Kız Lisesi'nin bulunduğu Âdile Sultan Sarayı'na bir kısmı da Beylerbeyi Sarayı'nın yanındaki binalara gönderilmiştir. Açılacak kurumla ilgili geçmişte biriken vergi vs. gibi borçlardan feragat edilmesi yönündeki karar Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da kabul edilmiştir. (Meclis-i Mebusan; İD/123-4 ve BOA, BEO., 3844/288270, 11 Muharrem 1329).

Saray, 1916 yılında Kandilli Âdile Sultan İnas Mekteb-i Sultanisi adıyla okula dönüştürülmüştür. Daha sonra Kandilli Kız Lisesi adıyla faaliyet gösteren okulun yetersiz kalması nedeniyle bahçe içine, alt kotlarda iki modern (betonarme) bina yapılarak eğitim hacimleri buraya alındı ve saray öğrenci yatakhane olarak ayrılmıştır. 1986 yılında çıkan büyük yangından sonra tahrip olan bina Sakıp Sabancı tarafından restore ettirilmiştir ve Sakıp Sabancı Kandilli Eğitim ve Kültür Merkezi kurulmuştur (Eyice, 1998: 383-384).

c. Âdile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve Kültür Merkezi

Sultan III. Selim, annesi Mihrişah Valide Sultan için Çamlıca eteklerinde yer alan arazide bir bağ köşkü inşa ettirmiştir. Mülkiyeti Sultan Abdülmecit'e geçince; yapı annesi Bezmialem Valide Sultan'a hediye edilmiştir. Bezmialem Valide Sultan; yurt içinden ve yurt dışından getirttiği bitki türleriyle araziye modern bir botanik bahçesine çevirmiştir. Vefatından sonra, Validebağ arazisi Altunizade ailesinin mülkiyetine geçmiştir. Altunizade İsmail Zühtü Paşa, 1860 yılında burada muhteşem bir köşk inşa ettirmiştir. Bir süre sonrada köşkü, güzelliğinden etkilenen, Sultan Abdülaziz'e armağan etmiştir. Sultan Abdülaziz bir süre sonra

köşkü yıktırıp günümüzdeki yapıyı inşa ettirmiş ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'a hediye etmiştir. Yapı, 1863 yıllarında Âdile Sultan'a yazlık saray olarak verilmiştir.

Yapı, dikdörtgen biçiminde ve dikdörtgenin orta eksenlerine göre iki yönde de simetrik olan bir plana sahiptir. Plan. 19. yy İstanbul konak, saray, vb. büyük konutlarının sofalı şemasından geliştirilmiş görünmektedir. Dikdörtgenin eksenlerinin kesiştiği noktada, birinci ve ikinci katlarda birer büyük orta sofa-salon bulunmaktadır (Batur, 1994:82).

Âdile Sultan'ın ölümünden sonra yapıya, Sultan Mehmet Reşat'ın üçüncü eşi Darrüalemler Kadın yerleşmiş, oda 1909'da vefat edince yapı bir süre boş kalmıştır. 1916-1917 yılları arasında kız öğrenciler için Darüleytam (Yetimler Yurdu) olarak düzenlenmiş ve Maarif Vekaletine bağlanmıştır. 1924 Cumhuriyet sonrasında Darüleytam kapatılmış ve "Validebağ Şehir Yatı Mektebi" olarak hizmet vermiştir. Darüleytam'ın kapatılmasından sonra bir süre boş kalan yapının bakımsız ve harap duruma düşmemesi için; 1927'de Maarif Vekâleti Validebağ Kasrı'nı Prevantoryum'a dönüştürülmüştür. Prevantoryum Mustafa Necati Bey'in girişimleriyle hizmete girmiş, tedavi gören çocukların eğitimleriyle de kadrolu disiplin öğretmenleri ilgilendirilmiştir.

Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Validebağ Kasrı ya da Validebağ Sarayı adıyla anılan yapıya 1933'lü yıllardan sonra, Âdile Sultan Kasrı adı verilmiştir. 1928 yılında kasrın kapasitesini arttırmak için, çatı katı yıktırılıp yerine solaryum katı yapılmıştır. 1971 yılında; kat ilavesinin binayı yıpratması nedeniyle yıkım kararı alınmış ve yerine orijinal olmayan kırma çatı yapılmıştır. 1973'te Validebağ Öğretmenler Hastanesinin açılmasıyla, prevantoryum olarak kullanılan Âdile Sultan Kasrı hizmet dışı kalmıştır (Aslan vd., 2007: 683). 1991'de dönemin İstanbul Milli Eğitim Müdürü Turgut Akan'ın önerisiyle, Öğretmenevi ve Kültür Merkezine dönüştürülmesine karar verilmiştir. Yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan (Validebağ) Âdile Sultan Kasrı, tarihsel ve anısal değerler bakımından günümüzün nadir yapılarından biridir. Ulaşılabilen kaynaklar, yapıda günümüze değin eğitim hizmetlerinin ağırlık kazandığını göstermektedir. Bu bakımdan ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca Türk sinema tarihine damgasını vuran Hababam Sınıfı'nın ilk film serileri burada çekilmiştir ve odalardan biri Hababam Sınıfı Müzesi olarak düzenlenmiştir.

d. Silivrikapı Bâlâ Dergâhı, Silivrikapı İlköğretim Okulu

Bu yapının tarihi İstanbul'un fethinden sonraki döneme kadar gitmektedir. Birçok kere tadilat geçiren külliye 1862 yılında, II. Abdülhamit'in analığı olan Perestu Kadınefendi, Bala tekkesinin yanına "Bâlâ Mektebi" olarak tanınan mektebi inşa ettirmiştir. Ancak İstanbul'da büyük hasara yol açan 1894 depreminde Bâlâ Külliyesi'nin binaları da harap olmuş, Âdile Sultan cami-tevhidhaneyi, türbeyi ve harem dairesini barındıran ana binayı genişleterek yeniden inşa ettirmiştir. Zamanla çeşitli tadilatlar yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde derviş hücrelerini barındıran avlulu bina Silivrikapı İlkokulu olarak kullanılmış, günümüzde de bu kullanımını sürdüren yapının kitabesi Topkapı Sarayı Müzesi'ne nakledilmiştir. Öte yandan Bâlâ Mektebi, Topçubaşı İlkokulu olarak bir müddet kullanıldıktan sonra terk edilmiş ve son yıllarda harabe haline gelmiştir. 1951'de üstünkörü bir onarım geçiren cami-tevhidhane ile türbe daha sonra geniş kapsamlı bir onarıma tabi tutulmuş olup halen cami fonksiyonunu sürdürmektedir (Ayverdi ve Göktürk, 1958: 1959).

Sonuç

Her dönemde gündemde kalmayı başaran, asrın birçok siyasi ve idari kararların alınmasında etkisi ve rolü olan, kişilik sahibi, kararlı, duygulu, aile bağları kuvvetli ve mütevazı bir Osmanlı kadını olan Âdile Sultan, kadınların harem dışı açılmalarına öncülük etmesinin yanında, yardımseverliği ve insan sevgisi ile İstanbullular tarafından çok sevilmiştir. Kendisi eğitilmiş biri olduğu için eğitim hizmetlerine çok önem vermiştir. Nitekim hem hayatında inşa ettirdiği kurumlar hem de ölümünden arta kalan mülkünün eğitim kurumları olarak devam etmesi, Âdile Sultan'ı bir eğitim gönüllüsü yapmaktadır. Âdile Sultan'ın mektep ve fukara evlerini tamir ettirmesi, çocukların okuması için gayret sarf etmesi, kurumuş çeşmelere su

getirtmesi, gelinlik kızlara çeyizler yaptırması halk arasında vefatından çok sonra bile övgü ve takdirle anılmıştır. Âdile Sultan, tesis ettiği vakıflarla cemiyetteki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamaya, toplumun bünyesindeki iktisadi dengeyi kurmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Ünal vd. (2009). "Validebağ Korusunun Fonksiyonel Değerleri", *V. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, C.I, s.681-694.
- AYVERDİ, Ekrem, Halil Hakkı Göktürk (1958). "Bala Cami ve Tekke, Türbe, Sebil ve Çeşmeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, s.1955-1959.
- BATUR, Afife (1994). "Âdile Sultan Kasrı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. s.82-83.
- BCA, 234/30..10.0.0-198.355.6., 11 Mart 1923.
- BOA, A. MKT. MHM., 413/6, 20 Rebiülevvel 1285.
- BOA, A. TŞF, 1/39, 07 Cemâzilevvel 1261.
- BOA, BEO 1268/95054, 08 Şevval 1316.
- BOA, BEO., 3492/261874, 25 Muharrem 1327
- BOA, BEO., 3687/276457, 26 Zilhicce 1327.
- BOA, BEO., 3844/288270, 11 Muharrem 1329.
- BOA, C. SM, 43/2168, 29 Zilhicce 1261.
- BOA, HAT, 290/17398 15 Cemaziyelevvel 1241.
- BOA, İ. DH., 577/40225, 15 Rebiülevvel 1285.
- BOA, İ..HUS., 73/1316/L-01, 01 Şevval 1316.
- BOA, İ.HUS., 173/1327/M-35, 25 Muharrem 1327.
- BOA, Y..PRK.A., 2/34, 24 Muharrem 1296.
- BOA, Y..PRK.BŞK., 58/73, 07 Şevval 1316.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1983). *Mimar Sinan Üniversitesi 100. Yıldönümü Armağanı*, İstanbul, s. 212-222.
- EYİCE, Semavi (1998). "Âdile Sultan Sarayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, . C.I, s. 383-384.
- KOÇU, Reşat Ekrem, (1958). "Âdile Sultan", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958, C.I, s.216-217.
- MASAK, Ferda (2003). "Âdile Sultan'ın Üsküdar'da Yaşadığı Mekânlar Vakıfları ve Bugünkü Durumları", *I. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, C.II, İstanbul, s.123-138.
- NACİ, Elif (1965), Türk Sarayından Müstesna Bir Prenses Âdile Sultan, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1965; S.10, s. 27-33.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1998). Eyüpsultan'da Bir Hanım Sultan Âdile Sultan (1826-1899), *Eyüp Sultan Sempozyumu II*, İstanbul, s. 211-215.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2006). *Âdile Sultan Vakfiyesi*, İstanbul: Türkiye İlmî İctimai Hizmetler Vakfı Yay.
- TANMAN, Baha (1994). "Âdile Sultan Mektebi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.82.
- TÜMER, Yasemin (1999). *Tanzimat'tan Sonra Osmanlılarda Kızların Eğitimi (1839-1908)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi Yakınçağ Anabilim Dalı.
- ULUÇAY, M. Çağatay (1992). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: TTK Yayınları.